

Til læreren

På jagt efter historien

Et undervisningsmateriale fra Den Gamle Bys undervisningsafdeling med opgaveark, som printes til eleverne.

Målgruppe: 1-3. klasse.

Varighed: Cirka 1 time

Dette undervisningsmateriale er udformet som en slags opdagelsestogt i Den Gamle By. De forskellige opgaver vil lede gruppen rundt på museet og give dem en sanselig oplevelse af, hvordan en by kunne se ud for cirka 150 år siden.

Følgende temaer (til refleksion og sammenligning med elevernes egen verden i nutiden) indgår i opgaverne:

- vejbelægning – gadens indretning
- vandforsyning – sanitære problemstillinger
- transport af varer – vareopbevaring
- kraft før elektriciteten – vandkraft – møller
- handel – datidens varer
- et apotek
- byggeskik – bindingsværk.

Materialet indeholder tre opgavetyper:

1. Opgaven at finde vej ved at se på et kort, se på gadenavne og forskellige kendetegn i gadebilledet.
2. Spørgsmål om den historiske købstad. Til disse spørgsmål gives flere svarmuligheder. Undervejs krydser eleverne deres svar af på opgavearket. Se desuden lærer-arket med noter og baggrundsviden til spørgsmålene.
3. Tegneopgaver. Formålet med disse er at skærpe elevernes iagttagelsesevne.

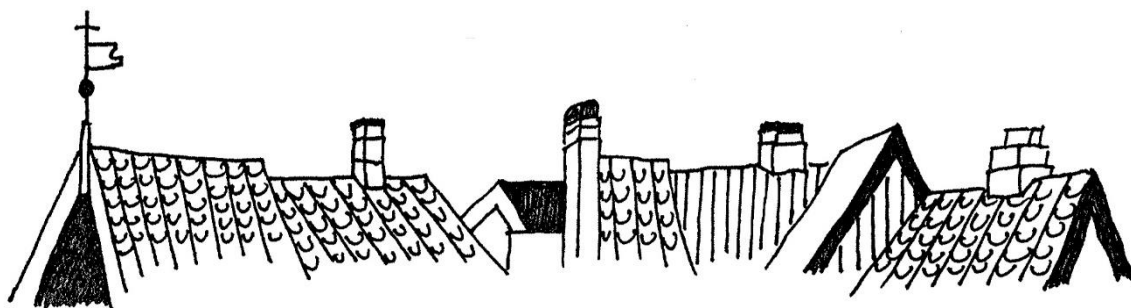
Klassen følges rundt på museet med en lærer, som – afhængigt af klassetrin – læser op for eleverne eller hjælper dem med selv at læse opgaverne. Det er en stor fordel, hvis man er flere voksne af sted, at dele eleverne i flere mindre grupper.

LÆS DESUDEN NOTER TIL SPØRGSMÅL!

HUSK at forklare at eleverne, at det at gå på museum ikke blot drejer sig om at skynde sig at svare rigtigt på spørgsmålene, men om at se, undersøge og opleve. Det er vigtigt at lægge op til refleksion over spørgsmålene, lade eleverne overveje og argumentere for deres svar. Gem de rigtige svar til efterbearbejdningen hjemme på skolen.

Vi værner om museets møbler og vægge. Undgå derfor venligst at bruge disse som skriveunderlag til skriftlige opgaver.

God fornøjelse på museet!

På jagt efter historien

Løs følgende opgaver og kom på opdagelsesrejse i Den Gamle By.

A.

Se på et kort over Den Gamle By.

Find Algade og gå hertil.

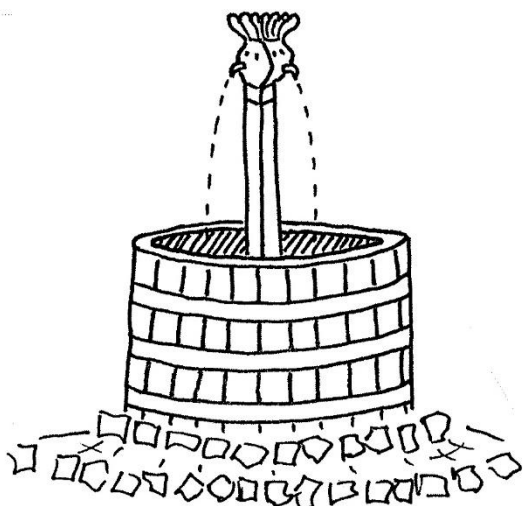
- På gaden ligger der sten. Det hedder brolægning. Tegn Algades brolægning.

- Fra husmuren og ud til tagdryppet er gadens brolægning anderledes end midt på gaden. Hvorfor? (sæt kryds ved det rigtige)

- ☐ Stenene viser, at her er fortovet, hvor fodgængerne skal gå.
- ☐ Stenene viser, at her er husets fortå. Fortåen hører med til huset. Her kunne ejeren opstille en bæk eller en lille salgsbod.
- ☐ Stenene viser, hvor det er forbudt at gå, fordi man ikke må kigge ind ad folks vinduer.

B.

Gå videre ad Algade til du kommer til Torvet. Her er en brønd med et springvand i midten.

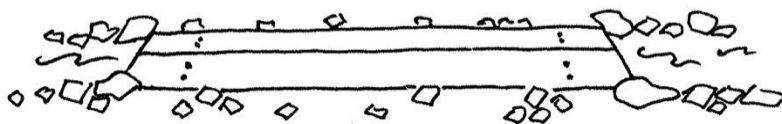

- Hvorfor har man sat en brønd midt på torvet?

- ☐ Man hentede drikkevandet fra byens brønd. Vandet i de private vandpumper var ikke så rent, fordi de tit stod tæt ved møddingen.
- ☐ Brønden og springvandet skulle udsmykke torvet.
- ☐ Før man fik badeværelser, vaskede man børn i brønden.

C.

Se dig omkring på torvet.

- Hvorfor ligger der foran nogle af husene et smalt bræt på jorden?
 - ☐ Brættet viser, hvor fortåen begynder.
 - ☐ Brættet viser, at stykket foran døren skal holdes frit.
 - ☐ Før man fik kloakker, flød det i rendestenen med affald og beskidt vand fra mennesker og dyr. Rendestensbrættet gør, at man kan komme over rendestenen uden at få våde fødder.
- Hvor mange forskellige huse er der på Torvet?
- Tegn et af husene på Torvet set forfra.

D.

Følg brøndens afløbsrende og gå over broen. Du kommer til et hvidt bindingsværkshus med et stort hjul på siden.

- Hvad blev hjulet brugt til?
 - ☐ Hjulet gør, at vandet i åen ikke står stille. På den måde havde konerne altid rent vand at vaske tøj i.
 - ☐ Hjulet hvirvler op i vandet, så der kommer ilt ned til fiskene.
 - ☐ Når hjulet drejer, trækker det en maskine inde i huset.
Huset er nemlig en vandmølle.

Vandmøller blev blandt andet brugt til at male korn i.

E.

Gå hen ad Toldbodgade og find huset med dette skilt. Fortsæt forbi Toldboden og se hvad der sker på havnen.

- Ligger der nogle skibe i vandet?
- Kan du se nogle sømænd?
- Står der tønder og kasser?
- Hvad tror du tønderne blev brugt til?
 - ☐ Til at opbevare fisk i. Byens fiskere sad langs kajen og fiskede.
 - ☐ Til opbevaring og transport af varer. Tønderne blev læsset fra skibene ind i Toldboden gennem den lille dør ud mod vandet (*den kan ses fra broen bag ved Toldboden*).
 - ☐ Til at slå katten af tønden til fastelavn.

- Hvorfor er tønder praktiske til at transportere varer i?
- Når varerne skulle transporteres langt fragtede man dem med skib. Derfor ligger mange byer ud til vandet. Kender du nogle byer, der ligger ud til en kyst?

F.

Gå hen ad Aagade og ind i Apoteket. Ligner dette apotek de apoteker, du har været på?

- Nævn tre ting, man kan købe på dette Apotek:

1. _____

2. _____

3. _____

- Hvad er det mest mystiske, du kan se i apoteket? Tegn det her:

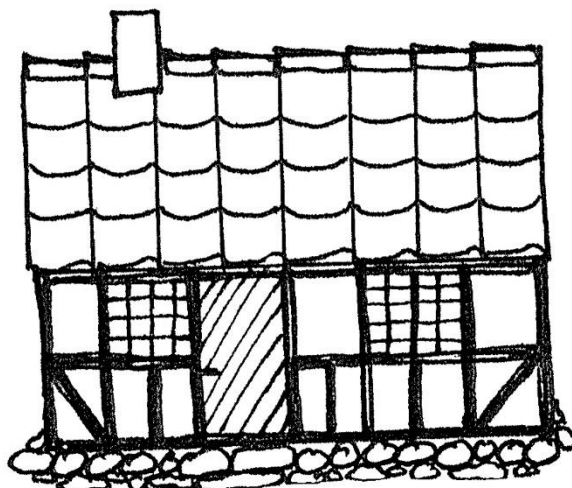
G.

- Mange af husene i Den Gamle By er bygget med bindingsværk. Hvad betyder det?

- ☐ Det betyder at man binder bjælkerne sammen med tov for at holde sammen på huset.
- ☐ Det betyder at træværket er lavet sådan, at det binder huset sammen.

Mellemrummene mellem træværket kan være fyldt ud med sten, ler eller andet. Nogle steder er mursten sat i flotte mønstre i mellemrummene.

- Find et flot mur-mønster og tegn det her.

Nogle af svarene kan læses på skiltene i husene. Det anbefales, at læreren ikke blot forærer eleverne det rigtige svar, men lader dem reflektere over opgaverne og først gennemgår spørgsmålene på klassen efter besøget, således at de kan tænke over og argumentere for deres svar. Herunder er nogle uddybende noter til emnerne i spørgsmålene.

A. (Svar 2) Algade var hovedgaden i de gamle købstæder. Det var den ældste og vigtigste gade i byen. Algade var derfor den første af byens gader, der blev brolagt. Algade i Den Gamle By er brolagt som man gjorde det omkring 1600-1700-tallet. Midt på gaden er der trædesten, også kaldet borgmestersten eller rygsten. Disse sten angiver gadens ryg. Hver husejer skulle selv sørge for at gaden foran hans eget hus blev brolagt. Brolæggeren skulle rette sig efter rygstenene. Gaden er brolagt med piksten, i dag kaldet toppede brosten, fordi toppen af brosten er blevet hugget af. Langs husmurene er der smalle fortove, også kaldet et fortå.

Fortået strakte sig ud til tagdryppet, det vil sige den linje, som faldende regnvand fra taget tegner langs husets facade. Fortået var husejerens grund. Her kunne husejeren opstille en bæk eller en lille salgsbod.

B. (Svar 1) I Købmandsgårdens gård er der et eksempel på en privat vandpumpe.

C. (Svar 3) Torvet og Algade var byens centrum. Rundt om torvet byggede man byens største huse.

D. (Svar 3)

E. (Svar 2) I 1800-tallet kom skibene sejlende til byen med varer pakket i tønder, kasser og baller. Fordelen ved at pakke i tønder var, at tønderne kunne trilles. Varerne blev læsset ind i Toldboden gennem den lille dør ud mod vandet. I Toldboden blev varerne vejjet og målt, for at tolden kunne fastsættes. Der skulle betales told på alle varer, der blev ført ind i købstaden.

Købstad betyder en by, hvor man kan handle. Landmænd kom til købstæderne for at sælge varer, som de selv havde produceret. Efter at have betalt told for sine medbragte varer, solgte landmanden varerne på torvet eller til byens købmand. De varer, som han ikke selv kunne producere, købte han hos købmanden.

F. (Svar: Hirudines (igler), mumia vera (ægte mumie!), absint, althea, sennep, mille pedes (bænkebidere)).

Apoteket findes i et af Den Gamle Bys ældste huse, et renæssancehus fra 1571.

Interiøret fremstår som et apotek kunne se ud i midten af 1700-tallet og et godt stykke ind i 1800-tallet.

Apotekeren var den, der vidste, hvordan man skulle blande de forskellige ingredienser sammen til medikamenter og miksturer mod alskens sygdomme.

Apotekeren har mange eksotiske ting, krokodille, kuglefisk, mumie mm. Det havde han for at vise, at han var eksotisk og vidtberejst, et bevis for hans viden.

G. (Svar 2) Der er lidt baggrundsviden om bindingsværk i det kortfattede kompendium, der er vedlagt materialet. Det er velegnet til efterbearbejdning af museumsbesøget.

VIGTIGT: Når børnene skal tegne og skrive på opgavearkene, må de ikke skrive op ad vægge, døre, møbler og andet på museet. De skal bruge deres tasker, lår eller et medbragt underlag (for eksempel en mappe).

Husk til museumsbesøget:

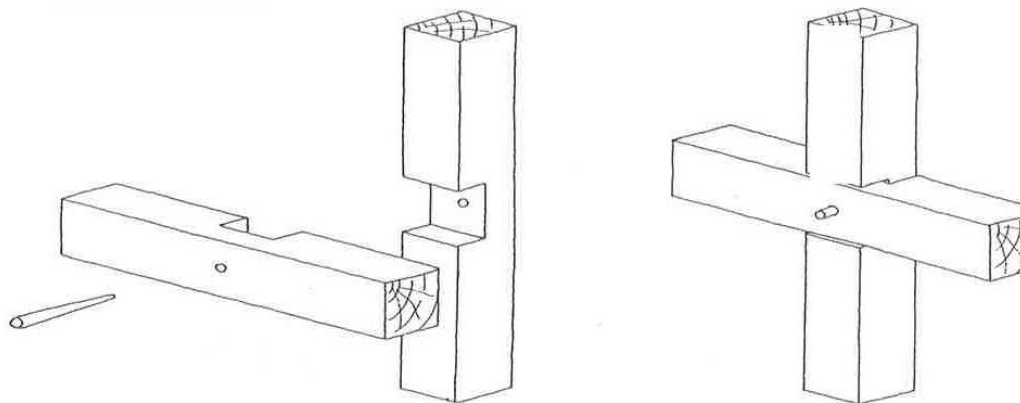
- Opgaveark til eleverne
- Blyanter
- Skriveunderlag

Kortfattet kompendium om bindingsværk

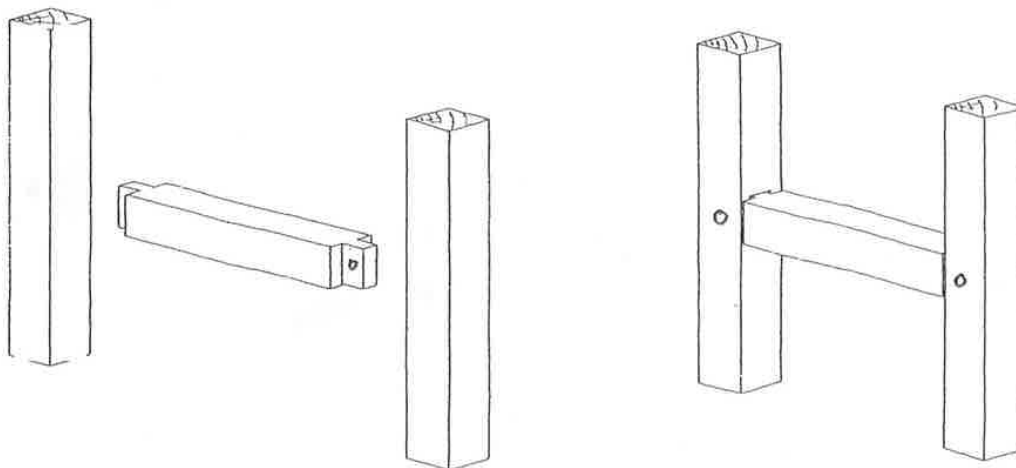
Bindinger

Bindingsværket blev sat sammen, forlænget og fastholdt ved hjælp af bindinger, tapning og nagler af træ.

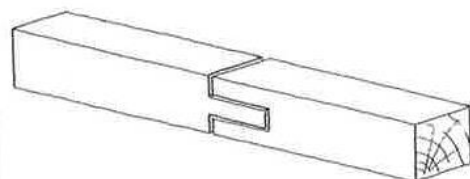
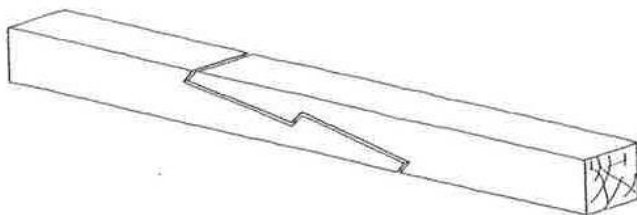
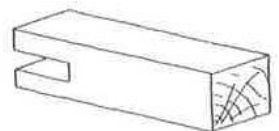
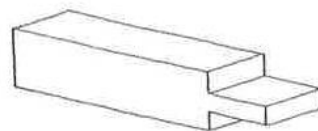
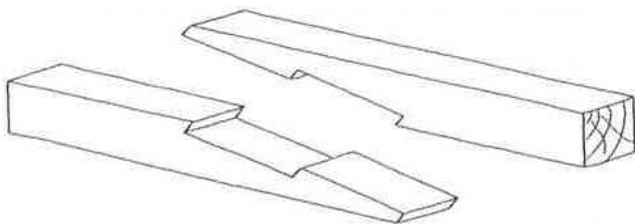
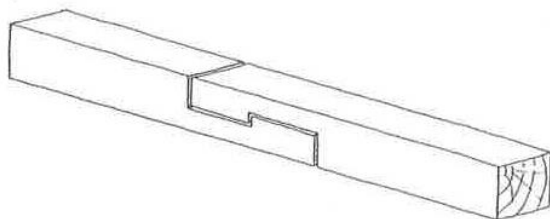
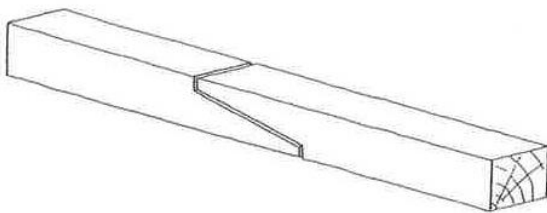
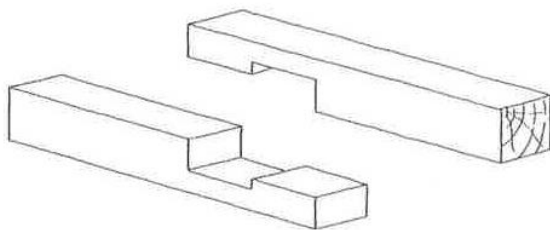
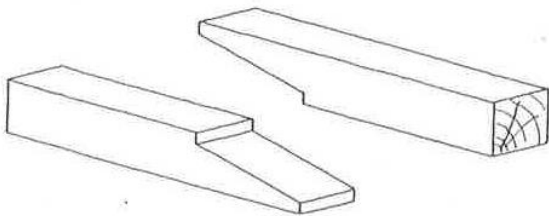
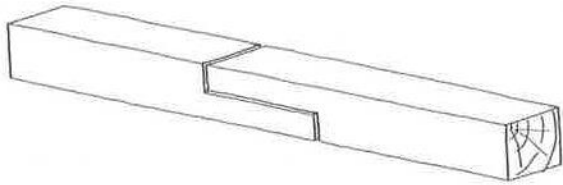
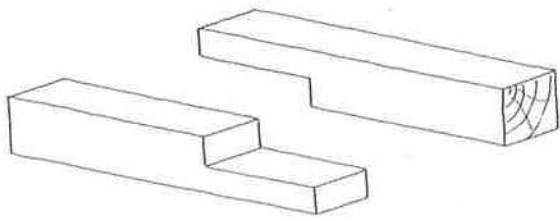
Samling, der holdes fast med nagler:

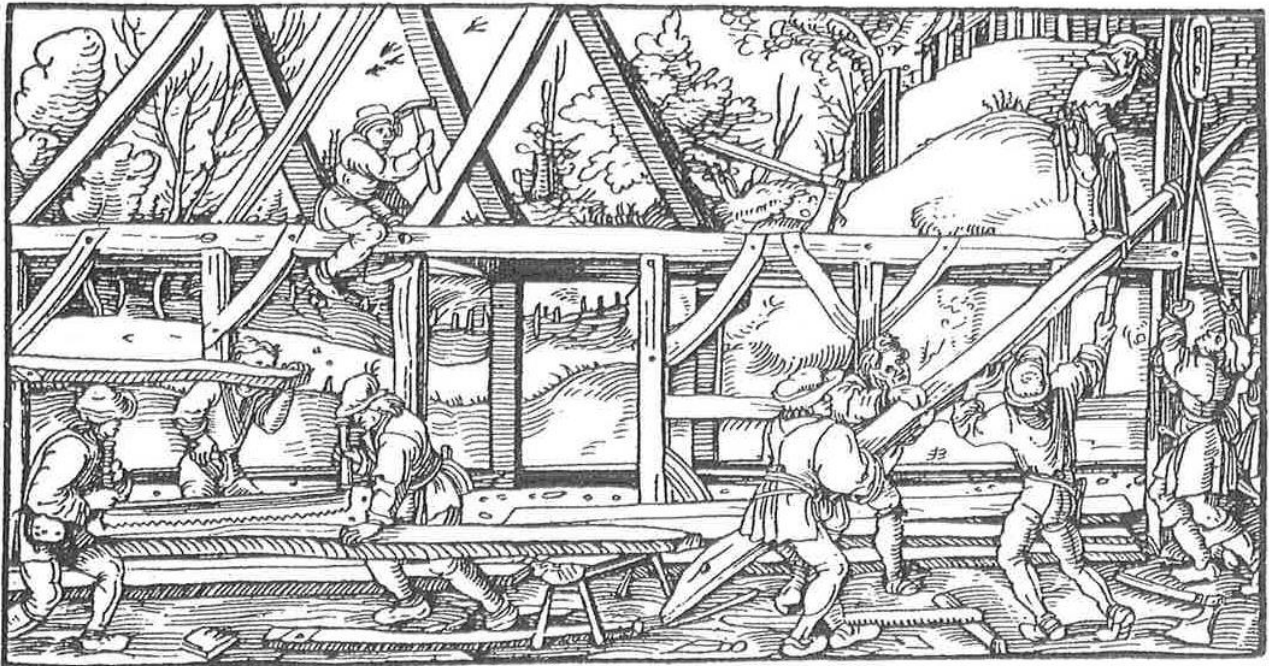

Samling mellem to stolper med tapning og nagler:

Samlinger, der kan forlænge tømmer:

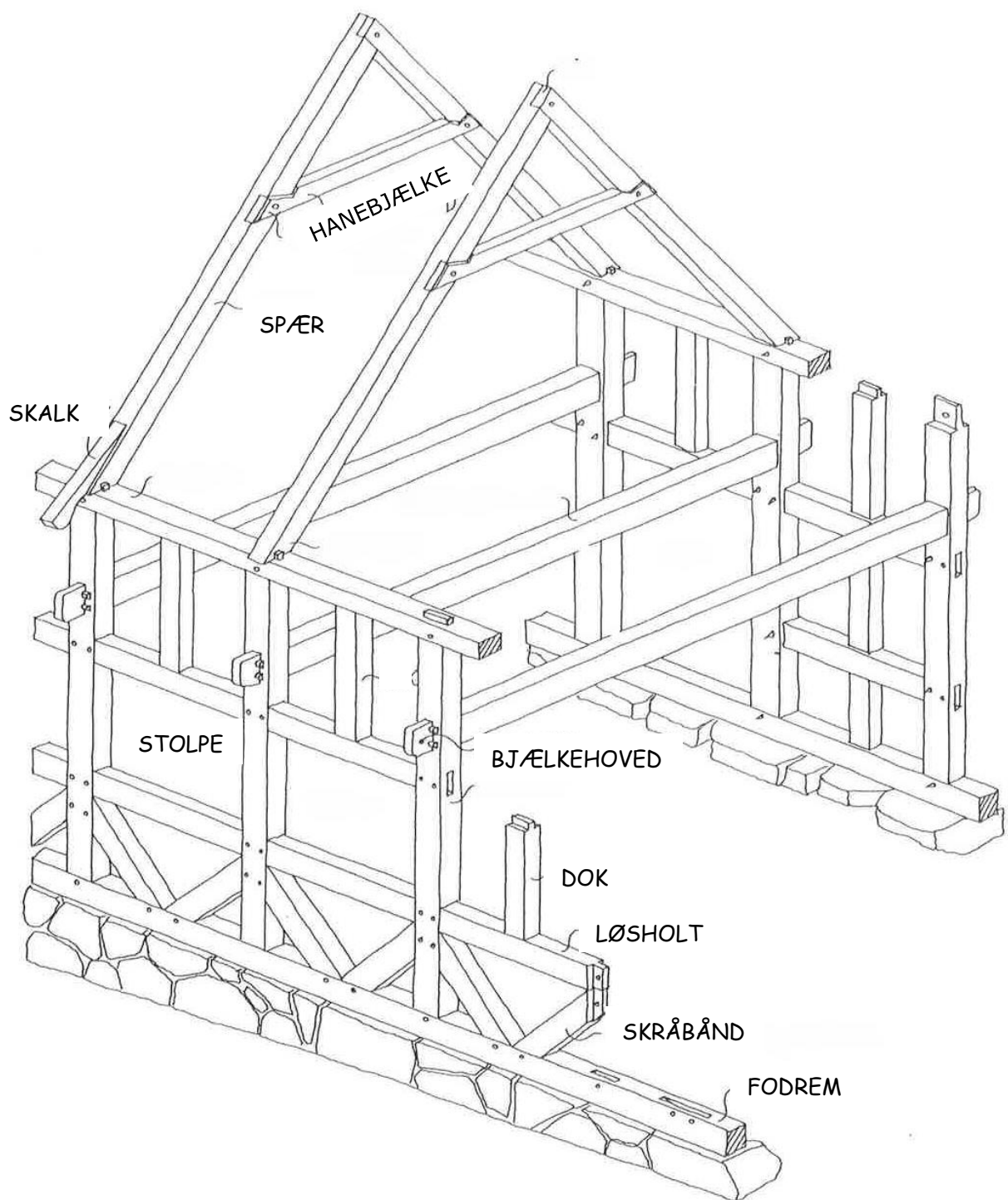
Tømrere i gang med at bygge et bindingsværkshus.
Træsnit af Albrecht Dürer, fra 1500-tallet.

Byggeteknik

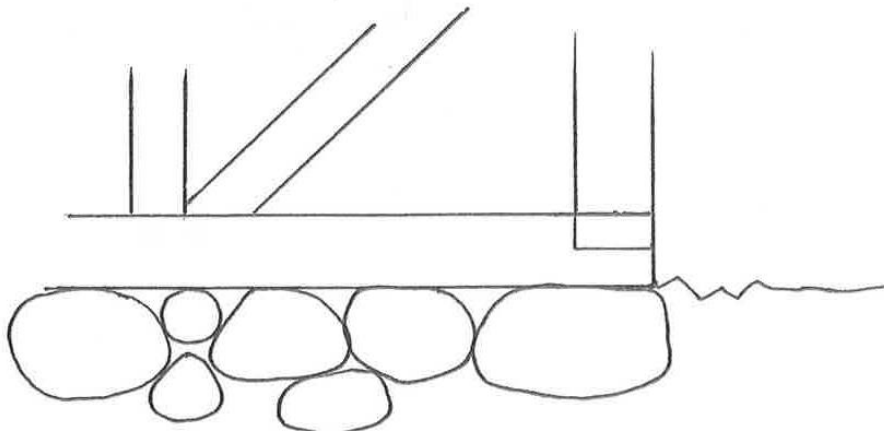
Denne gennemgang viser de grundlæggende hovedprincipper – der kan godt findes egnsbestemte specielle traditioner og teknikker.

Bindingsværket kan betragtes som husets skelet. Det blev samlet først til en solid konstruktion, før taget blev rejst.

Bindingsværket består af stolper og bjælker som de bærende elementer. Stolperne er lodrette og bjælkerne er vandrette i konstruktionen.

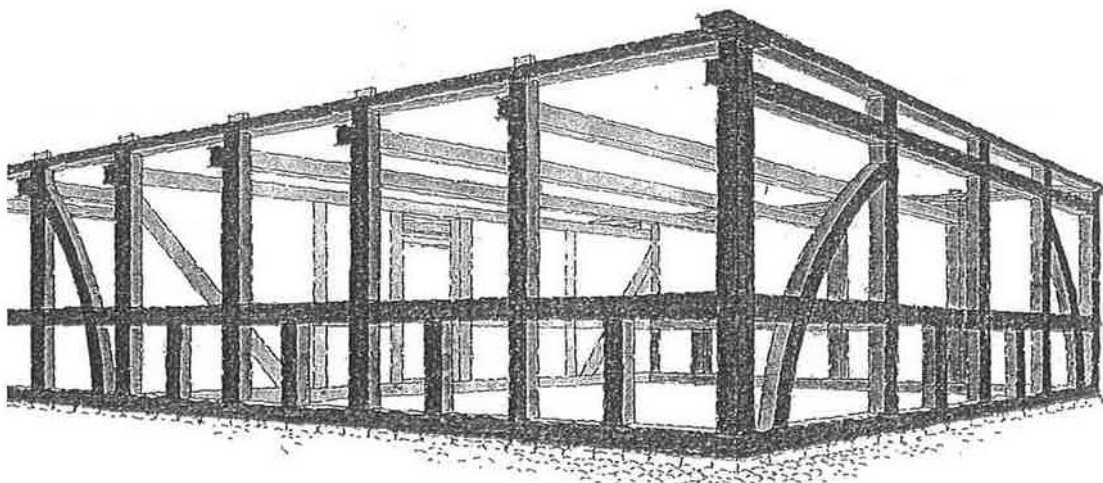
En stensyld eller enkelte sten udgjorde fundamentet for huset. Oven på stensylden lagde man en fodrem – det vil sige en ramme, der var kanten hele vejen rundt om huset forned.

På fodremmen rejstes bindingerne, som man havde samlet på jorden i forvejen. En binding består af to stolper forbundet med en bjælke. Man startede på bygningen ved den ene gavl.

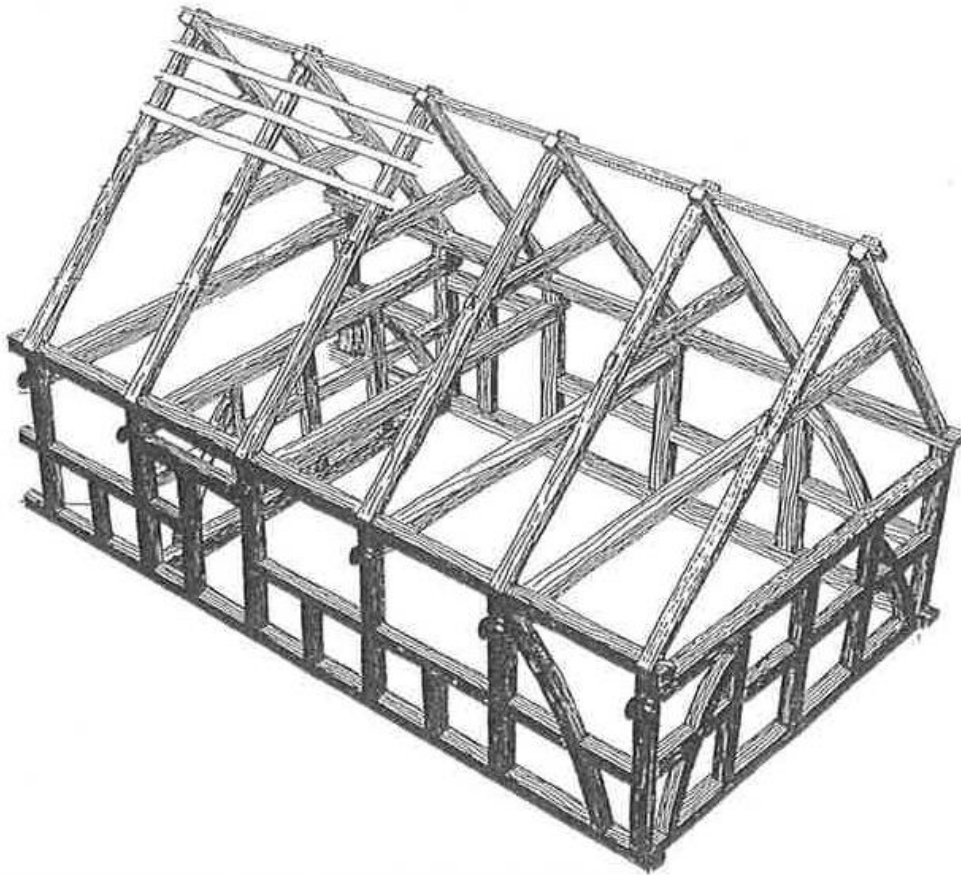
I nogle tilfælde har man samlet hele facaden på jorden, så man altså kunne rejse en hel væg på en gang. Derefter byggedes bagsiden op, og til sidst forbandt man facaden og bagsiden med bjælker foroven.

De såkaldte løsholte, dokker og skråbånd (se tegningen på side 4) indsættes efterhånden som bindingerne bliver rejst. Samlingerne bliver tappet og naglet sammen ved rejsningen. Når længden af huset var færdig, afsluttede man med en gavlbinding.

Afhængigt af forsyningen af træ på den enkelte egn kan der være mere eller mindre fyldtømmer i bindingsværket. I træfattige egne har man brugt et minimum af træ i konstruktionen. Egetømmer har været brugt til stolper, fodrem, dokke, skråbånd og løsholter.
© Undervisningsteamet, Den Gamle By 2021

Fyrretræ har været brugt til bjælker (dog i visse tilfælde også egetræ).

I konstruktionen af et hus var der altid planlagt på forhånd, hvor der skulle være døre og vinduer.

Inden man begyndte at mure op imellem stolper og bjælker, satte man vinduer og dørkarme i.

Mellemrummene mellem stolper og bjælker kaldes tavl. I middelalderen var tavlene næsten altid muret op med lerklining på et fletværk af grene.

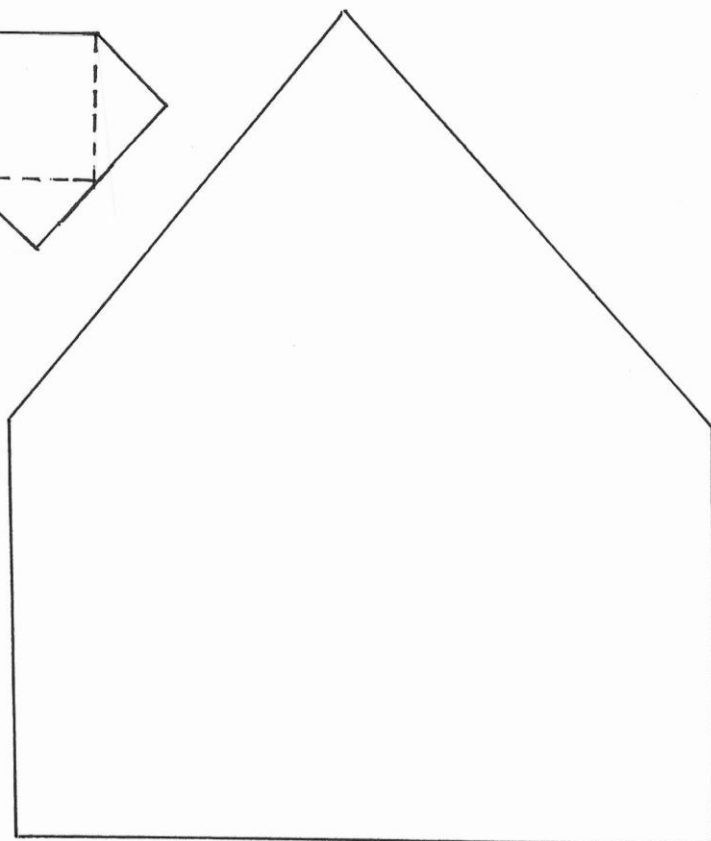
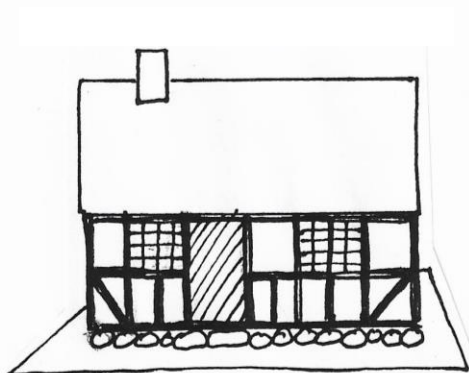
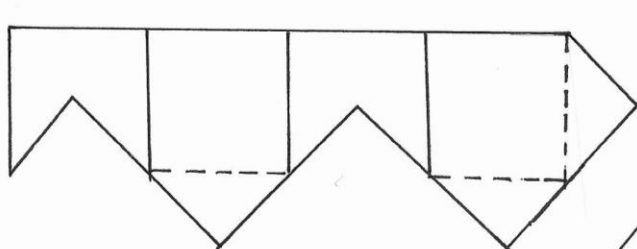
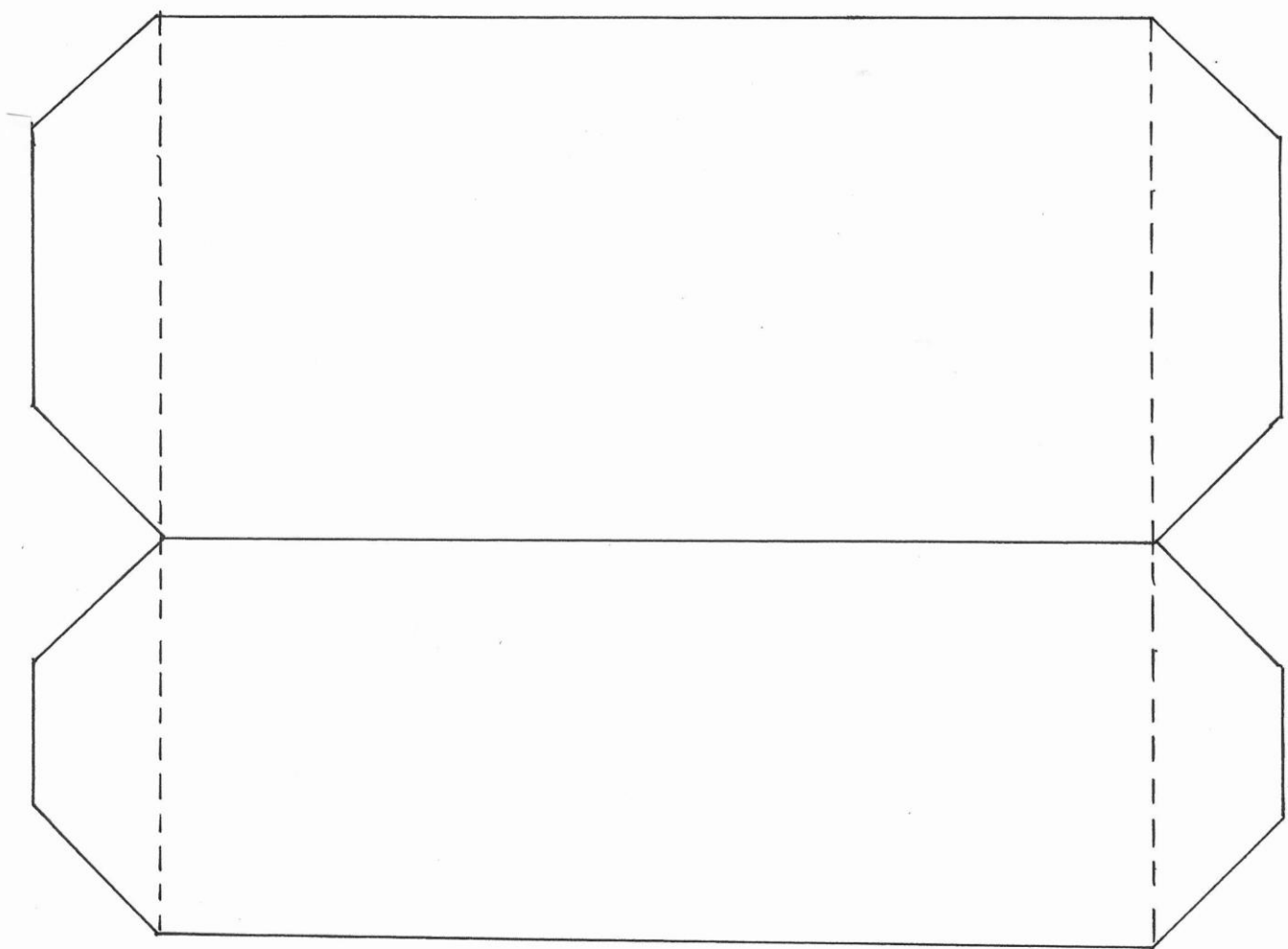
Fra senmiddelalderen og renæssancen begyndte man at bruge teglsten til at mure tavlene op med – især på de fine store huse i byerne. På landet var der stadig lerklinede vægge i 1800-tallet.

På landet brugte man stråtage, men det var forbudt i byerne allerede fra 1500-tallet på grund af brandfaren, så her fik husene tegltage.

Byg dit eget bindingsværkshus

Opgaven er velegnet til at bruge efter museumsbesøget.

1. Tal med eleverne om, hvad bindingsværk er. Hvordan ser bindingsværk ud? Hvilke farver har de set i Den Gamle By? Har de tegnet nogle fine murmønstre?
2. Kopier klippearket til eleverne (evt. på karton). Lad dem tegne døre, vinduer og bindingsværk på med blyant, så det kan rettes til og sidenhen farves med tusch/vandfarve/farvekridt/... Stil passende krav til nøjagtighed og udførelse.
3. Lad dem farvelægge huset. Derefter klippes delene ud og limes sammen. Papirclips er gode til at holde sammen på det indtil limen er tør.
4. Lad dem derefter placere huset på en "grund" (pap, karton, træ, skotøjsæskelåg eller lignende). De kan nu tegne/male brosten eller lime små sten fast samt små pinde mv. som træer, mos som græs osv.
5. Lav en udstilling af elevernes huse, hvor de fortæller enten mundtligt eller skriftligt om deres hus, hvor og hvornår det er fra, hvem der bor i det, hvad der er sket i huset osv.
6. Lad deres hus-historier blive til i vekselvirkning med at eleverne får historiske facts om datiden, så de holder det nogenlunde i en historisk ramme. Læs evt. "Fra hede til hovedstad. Børn i historien. 1800" af Erik Dehn, Gyldendal, for eller med børnene, for at give dem et indtryk af, hvordan vilkårene kunne være.

HL01